

دانشکده علوم انسانی
گروه زبان و ادبیات فارسی

عنوان پایان نامه

شکل شناسی کوش نامه

(ریخت و درون مایه)

نگارش

عاطفه سادات موسوی

استاد راهنما

دکتر فاطمه کوپا

استاد مشاور

دکتر علی محمد پشت دار

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته زبان و ادبیات فارسی

شهریور 1388

شکل شناسی کوش نامه

(ریخت شناسی و درون مایه)

چکیده:

ولادیمیر پراپ (1895_1970) فولکلورشناس روسی، آثار فولکلوریک را براساس قواعدی صوری دسته بندی می کند. و این روش را ریخت شناسی می خواند. وی تحلیل خود را براساس "عملکرد" اشخاص قصه، قرار می دهد و برای هر یک از "عملکردها" نمادی تعیین می کند. وی دریافت که تمامی کارهای موجود در قصه به سی و یک عملکرد محدود می شود. این نوشتار، تحلیل حکایات کتاب "کوش نامه" با به کارگیری ریخت شناسی پراپ است. کاربرد این روش، آزمونی برای نظریه ی ریخت شناسی در نوع ادبی "اسطوره" به شمار می رود. همچنین با بررسی تطبیقی ساختار حکایت، همگونی هایی در زیر ظاهر آشفته و متفاوت آن ها، نمایان خواهد شد. بسیاری از کارکردها و کنش های بررسی شده در کوش نامه با روایت شناسی پراپ یکسان است.

کلید واژه: ریخت شناسی، پراپ، کوش نامه، ساختار، حکایت اسطوره ای.

صفحه	فهرست مطالب	عنوان
1		مقدمه
2	تا پژوهش ریخت شناسی " پراپ "	مروری بر گردآوری و تحلیل " قصه وروایت " پراپ
6		نمونه ای از بررسی تفهیمی - تاویلی
7		نمونه ای از بررسی صوری - ساختی
11		اسطوره و اهمیت نقد اساطیر
12		خصلت عمومی حماسه
13		پیشینه ی آثار حماسی و اسطوره ای در ایران
15		" کوش نامه " اثری حماسی و اسطوره ای
16		معرفی مولف " کوش نامه "
18		اوضاع سیاسی و ادبی ایران در دوران تدوین " کوش نامه "
19		اهمیت " کوش نامه "
20		ضعف تکنیک
22		شکل شناسی (ریخت و درون مایه) " کوش نامه "
24		پی نوشت
		فصل اول : ساختار صوری حکایت
28		خویشکاری پراپ
29		داستان زاده شدن کوش پیل دندان یا کوش پیل گوش
35		جنگ کوش پیل دندان با چینیان
42		دل باختن آبتین به فرارنگ

صفحه	فهرست مطالب	عنوان
51	ستم های کوش و عاشق شدن وی بر دختر خویش	
57	رسیدن کوش به نزد فریدون و به بند کشیدن او در دماوند کوه	
65	جنگ های ایرانیان با سیاهان بجه و نوبی در کشور باختر	
71	غره شدن کوش پیل دندان و آغاز نافرمانی وی	
77	قصه ی بخش کردن فریدون زمین را میان سلم، تور و ایرج	
89	لشکرکشی "کاووس" به مازندران	
95	قصه ی کوش، فرمانروای گم کرده راه	
107	نمودار کلی نمادها	
109	فهرست اسامی به ترتیب ده حکایت ذکر شده	
فصل دوم: ساختار معنایی		
113	اسطوره ی کودک رها شده	
115	دیو در اساطیر ملی ایران	
117	طالع بینی، پیشگویی	
119	خواب و رویا	
121	عمرهای اساطیری	
123	اعتقادات، آیین ها و مراسم در حکایات برگزیده	
127	اسطوره ی "آموزش مجدد و نوزایی"	
فصل سوم: نتیجه گیری		
131	نتیجه گیری	
134	منابع و مأخذ	

کلیات تحقیق

تعریف مسأله و بیان سؤالهای اصلی تحقیق :

ولادیمیر پراپ فولکلورشناس روسی می اندیشید که در بررسی قصه عامیانه باید از اسلوب مطالعاتی علوم طبیعی استفاده کرد وی معتقد بود که طبقه بندی قصه ها حاصل کارهایی پژوهشی بسیاری است که در پایان مطالعه بدست می آید ولی عموم محققان ابتدا موضوع را دسته بندی می کنند سپس مواد کار را در غالب این طبقه بندی تحمیلی می گنجانند.

پراپ خود به بررسی ریخت شناسی یکصد قصه از مجموعه ای از قصه های روسی پرداخت که آفاناسی یف آنها را جمع آوری کرده بود وی دریافت که تمامی کارهای موجود در قصه به سی و یک عملکرد محدود می شود. او می پنداشت که در زیر ظاهر آشفته روایات، قوانینی بر زایش و تکامل این نوع قصه حاکم است که باید فرمول بندی شود و این دستاورد آغازگاه علم روایت شناسی به شمار می آید. پراپ برای هر یک از این عملکردها نمادی تعیین می کند و با درکنار هم قراردادن آنها فرمول نهایی ساخت قصه های پریان را به دست می آورد.

کاربرد مدل های روش شناختی نقد مدرن در ادبیات کلاسیک همیشه با دشواری هایی روبرو بوده است. این نوشته با توجه به اینکه جزو اولین نمونه های بکارگیری روش ریخت شناسی است، سعی دارد علاوه بر آزمایش این مدل در حوزه ادبیات تطبیقی از دشواری های این کار درگذرد. مواد کار این نوشته مجموعه حکایت های کوشنامه است. در تحمیل این حکایت علاوه بر استفاده از نمادهای ریخت شناسی پراپ بنابه مقتضای تحمیل، نمادهای دیگری به آن مجموعه افزوده، و در پایان هم نمودار ریخت شناسی حکایت به دست داده شده است. بکارگیری این روش علاوه بر اینکه آزمونی برای نظریه ریخت شناسی به شمار می رود می تواند با توجه به مدل ساختاری بدست آمده حکایات الحاقی را از اصلی جدا کند. و در نهایت پرسشهای محوری و بنیادی زیر را پاسخ گوید:

سوال های اصلی تحقیق:

1_ داستان های کوش نامه با توجه به سبقه کلاسیک و حماسی آن تا که میزانی قابل سنجش

و ارزیابی با نظریه ریخت شناسی جدید است؟

- 2_ آیا به کارگیری روش تحلیل ریخت شناسی قصه های کلاسیک در شناخت بهتر اینگونه آثار و ارتباط بیشتر مخاطب با محتوا موثر است؟
- 3_ بررسی تفهیمی_ تاویلی عناصر داستان در اینگونه قصه ها از چه جایگاهی برخوردار است؟
- 4_ آیا نحوه تحلیل شخصیت ها و اصناف گوناگون آن (باتوجه به نظریه ریخت شناسی جدید) قابل انطباق با قهرمان داستان های کوش نامه می باشد؟

پیشینه و ضرورت انجام تحقیق :

باتوجه به جستجو در پژوهشگاه ها و کتابخانه ها و سایت های پژوهشی سابقه ای در این زمینه یافت نشد. اما در ادامه بررسی ها به موارد زیر در ارتباط با موضوع مورد نظر دست یافتیم.

_ریخت شناسی هزار و یک شب فصلنامه علمی پژوهشی انجمن زبان و ادبیات فارسی، سال دوم شماره ششم زمستان 1383 (محبوبه خراسانی)

_ریخت شناسی داستان شیخ صنعان
شماره هفتم بهار 1384 (فاطمه مجیدی)

_تجزیه و تحلیل قصه سمک عیار بر اساس نظریه پراپ
شماره هجدهم زمستان 1386 (دکتر عباس نجفی/جعفر فیضی گنجین)

_یافته های نو در ریخت شناسی افسانه های جادویی ایرانی مجله علمی پژوهشی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران شماره 186 تابستان 1387 دوره 59 (دکتر علی محمد حق شناس و پگاه خدیش)

-هفده مقاله درباره " کوش نامه " تألیف جلال متینی

-سه مقاله درباره کوش نامه (تقابل پدر و پسر،...) سایت SID

_ریخت شناسی گر شاسب نامه پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه پیام نور (خانم رفیعی سخایی)

هدف ها:

کنکاش در زیبایی های ساختاری و محتوایی قصه های کلاسیک و حماسی و انطباق آن با نظری های جدید شکل شناسی در جهت پیوند ادبیات با شیوه های پژوهش جدید خواهد گشود از این رو هدف اصلی این پژوهش ایجاد ارتباط و دستیابی به تحلیلی نو از درون مایه های ساختاری آثار ادبی خواهد بود.

کاربرد های پژوهش و استفاده کنندگان از نتیجه پایان نامه:

باتوجه به اهداف کاربردی این پژوهش به نظر می رسد انجام پژوهش هایی از این دست می تواند راهگشایی مفید جهت فهم و ادراک هر چه بیشتر مفاهیم موضوع کلاسیک بویژه کوش نامه باشد بجز این پژوهش اخیر در حقیقت مقدمه یا آغازی بر پژوهش های بنیادی و کاربردی در جهت دستیابی به نوعی پژوهش تطبیقی میان آثار کلاسیک و نظریه های جدید ادبی خواهد بود.

این پژوهش می تواند برای موسسات آموزشی و پژوهشی در حیطه رشته های علوم انسانی (روانشناسی، جامعه شناسی و ...) پژوهشگران زبان و ادبیات فارسی مورد استفاده قرار گیرد.

روش انجام تحقیق:

تحلیل ساختاری و درون مایه ای، ترسیم نموداری ساختاری، نمودارهای حرکتی شخصیت ها.

جامعه آماری و تعداد نمونه:

کوش نامه حکیم ایرانشان بن ابی الخیر (10129 بیت).

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات:

تجزیه و تحلیل نظری و طبقه بندی موضوعی.

مقدمه

بنابر فرضیه ساخت شناسی (Morphology)¹ قصه ساختاری کهن دارد ولی در عین حال بعد از خواندن هر قصه ای، به نظر می رسد با داستانی نو و آشنا روبرو هستیم.

مهمترین بررسی در این زمینه، توسط "ولادیمیر پراپ"² دانشمند روس انجام گرفت که تألیف عمده اش در سال 1928 به چاپ رسید و ترجمه ی آن در حدود سال های 60 در غرب انتشار یافت و تأثیر عمیقی به جا گذاشت. وی به همراه ویکتور اشکولوفسکی و میخائیل باختین مکتب نوین فرمالیسم³ را بنانهاده بودند. فرمالیست ها، تحلیل متن از راه تحلیل واقعیت جهان را درست نمی دانند و می گویند: باید از راه واقعیت متن، واقعیت خارجی را بشناسیم.

پراپ، پس از تجزیه و تحلیل قریب به 100 قصه ی روسی، معتقد شد که تنها عنصر مهم در قصه، کارکرد (Function)⁴ آدم های قصه است و بر مبنای پژوهش خود به این نتیجه رسید که قصه های روسی مجموعاً متضمن سی و یک (31) کارکرد هستند که با هم پیوندی تنگاتنگ دارند.

« شیوه ی پراپ می تواند در کشف و درک ساختار همه ی انواع روایات به کار آید، چنانچه "لوی استراوس"⁵ بر همین مبنای پژوهش های اساطیری خویش را سامان داد و بررسی دقیق ساختارهای روایت (در آثار گرماس، برمون و داندس) و نظریه ی ادبی (رولان بارت) با استفاده از آن تحقق یافت. بر پایه ی تحلیل های پراپ می توان به مبنای جدیدی برای طبقه بندی تیپ های قصه، نه بر اساس موضوع، بلکه براساس ویژگی های دقیق ساختاری دست یافت.» (حق شناس، 1387: 27)

« شاید بتوان گفت که پراپ در جستجوی شاه فرم گروهی از حکایات می خواسته است بنیادهای پویای پاسخ انسان به روایت را پیدا کند.» (اسکلوز، 1383: 103)

در این مقدمه، ابتدا مروری بر پژوهش های ادبی قصه تا پژوهش ریخت شناسی پراپ مدنظر خواهد بود؛ سپس با ارائه ی تعاریفی از "اسطوره" منظومه ی "کوش نامه" به طور کامل معرفی می شود. در مرحله ی بعد "شکل شناسی" کوش نامه و اهمیت تجزیه و تحلیل ساختاری آن تشریح خواهد شد.

مروری بر گردآوری و تحلیل «قصه و روایت» تا پژوهش ریخت‌شناسی "پراپ":

فولکلور به عنوان یک زمینه‌ی مطالعاتی و دانشی جدید در قرن نوزدهم میلادی پدید آمد، و آن هنگامی بود که عتیقه‌شناسان انگلیس و فقه‌الغۀ‌شناسان آلمانی شروع به تدقیق در راه و رسم زندگی طبقات پایین اجتماع کردند. (پراپ، 1371:6)

«برادران "گریم" - ویلهم و یاکوب - نخستین دانشمندانی بودند که قصه‌های عامیانه‌ی آلمانی را گردآوردند و در دو مجلد در سالهای 1812-1814 منتشر ساختند. برادران گریم و پیروان آنها قصه‌های عامیانه را بازمانده‌ی اسطوره‌های کهن می‌دانستند، و اعتقاد داشتند که می‌توان اساطیر خدایان و پهلوانان قدیم را از روی این قصه‌ها بازسازی کرد.» (پراپ، 1386: دو)

یکی از جهت‌های جدید در تحقیقات مربوط به داستان‌های عامیانه، تجزیه و تحلیل ساختمان آنها یا ریخت‌شناسی قصه‌های عامیانه است و آن به کارگرفتن فنون و تکنیک‌های زبان‌شناسی و مردم‌شناسی ساختاری در بررسی قصه و اسطوره است.

«در چند دهه‌ی گذشته هیچ‌گرایش نظری به اندازه‌ی نظریه‌ی اصالت ساخت یا ساخت‌گرایی (Structuralism) ⁶ در علوم انسانی و علوم اجتماعی تأثیر نداشته است. میدان فولکلورشناسی نیز از این گرایش برکنار نیست. ساخت‌گرایی یعنی بررسی روابط متقابل میان اجزای سازای یک شیء یا موضوع فولکلوریک. البته این امر تنها محدود به قصه‌های عامیانه و اسطوره نیست و هم‌اکنون تجزیه و تحلیل‌هایی از این دست درباره‌ی ضرب‌المثل‌ها، معماها، خرافه‌ها، بازی‌ها و ورزش‌ها وجود دارد.» (همان: هفت)

«تحقیقی که همه‌ی این بررسی‌ها را تحت الشعاع قرارداد، پژوهش دانشمند فرمالیست روسی "ولادیمیر پراپ" بود که کتاب "ریخت‌شناسی حکایت" او در سال 1928 چاپ شده بود و ترجمه‌ی انگلیسی آن در سال 1958 تحت عنوان "ریخت‌شناسی قصه‌های عامیانه" باعث شهرت این کتاب گردید.» (پراپ، 1371:27)

پراپ، ریخت شناسی را به معنای توصیف حکایات براساس واحدهای تشکیل دهنده ی آنها و مناسبات این واحدها با یکدیگر و با کل حکایات به کار می برد.

برای قصه تعاریف مختلفی آورده اند؛ جمال میرصادقی در ادبیات داستانی می نویسد:
« به آثاری که در آن ها تأکید بر حوادث خارق العاده، بیشتر از تحول و پرورش آدم ها و شخصیت هاست، قصه می گویند. در قصه محور ماجرا بر حوادث خلق الساعه می گردد. » (میرصادقی،

44:1376

« چون قصه پدیده ای فوق العاده متنوع و متکثر است، و بدیهی است که نمی توان یکباره آن را با تمام بسط و شمولش بررسی کرد، باید مواد قصه را به بخش هایی قسمت نمود، یعنی باید به " رده بندی " آن پرداخت. صحت و درستی تمام مطالعات بعدی منوط و وابسته به درستی رده بندی است. با آن که رده بندی، سنگ شالوده ی همه ی تحقیقات و پژوهش ها است، ولی خود باید نتیجه ی مطالعات مقدماتی معینی باشد، اما آنچه ما می بینیم درست عکس این است. اکثریت پژوهندگان کار خود را با رده بندی آغاز می کنند، و آن را از بیرون بر مواد کار خویش اعمال می کنند، نه آنکه آن را از خود مواد تحت بررسی استخراج نمایند و اغلب ساده ترین قواعد تقسیم بندی را نادیده می گیرند. » (پراپ، **25:1386**)

تاکنون روش های بسیاری برای تعریف و طبقه بندی قصه های عامیانه ارائه و اعمال شده است. معروف ترین آنها شیوی ی تاریخی- جغرافیایی (مکتب فنلاندی)⁷ است. در این روش «برای دسترسی به تعداد گونه ها و روایات مختلف قصه ها در سطح بین المللی، فولکلور شناسان فهرستنامه ها و کتاب هایی درباره ی رده بندی گونه های قصه نوشتند. » (همان: **34**)

⁸
برای مثال فهرست آرنه- تامپسون⁸ عبارت است از:

- 1_ قصه های حیوانات
- 2_ قصه هایی به معنای اخص شامل: قصه های جادویی، قصه های مذهبی، قصه های عاشقانه و قصه های دیو ابله
- 3_ قصه های شوخی
- 4_ قصه های زنجیره ای

اما پراپ معتقد بود که اندیشیدن درباره فولکلور براساس موتیف های منفرد، اشتباه است و عمل یا کارکرد فقط در مکان و جایگاه خویش در جریان روایت تعریف می شود.

«پراپ با بررسی یک صد حکایت فولکلوریک روسی به چهاراصل کلی درباره ی این قصه ها دست یافت:

- 1_ خویشکاری های اشخاص قصه عناصر ثابت و پایدار را دریک قصه تشکیل می دهند، و از اینکه چه کسی آنها را انجام می دهد و چگونه انجام می پذیرد، مستقل هستند. آن ها سازه های بنیادی یک قصه را تشکیل می دهند.
- 2_ شماره ی خویش کاری هایی که در قصه های پریان آمده است، محدود است.
- 3_ توالی خویشکاری ها همیشه یکسان است.
- 4_ همه ی قصه های پریان از جهت ساختمان از یک نوع هستند.» (همان: 53 _ 56 با تلخیص)

به این ترتیب و بر مبنای اصل اخیر، تمام قصه های پریان روسی، یک ساختار نهایی روایت دارند و همگی را می توان در پیکره ی یک حکایت جای داد. وی همچنین هفت شخصیت را در قصه ها شناسایی کرد:

شریر، بخشنده، یاریگر، شاهزاده خانم، گسیل دارنده، قهرمان و قهرمان دروغی.

پراپ پس از تعیین کارکردها و استخراج اصول و قواعد حاکم بر قصه ها، به راه های محتمل ترکیب و حرکت های موجود در قصه ها پرداخت. نمودارهای او از هر قصه به صورت فرمول هایی ارائه شد که از نشانه های اختصاری کارکردها تشکیل شده اند (سی و یک عملکرد) که از مقایسه و بررسی تطبیقی آن ها می توان به نتایج ارزنده ای دست یافت.

عناصر ثابت که در مجموعه ی سی و یک عملکرد علامت گذاری شده اند، سرگروه به حساب می آیند و هر یک دارای زیر مجموعه هایی هستند. مثلاً «برای عنصر بنیادین و ثابت "شر" نماد X را بر می گزیند و نوزده صورت گوناگون آن را به صورت X^1 ، X^2 و ... مطرح می کند.» (پراپ، کاشی گر، 1368. 203 _ 206)

«قصه به نظر پراپ به هر بسط و گسترشی گفته می شود که از یک "شر" X و یا کمبود x آغـ از می شود و پس از پشت سر گذاشتن کارهایی بیناپـ نی به "عروسی" N یا کارهای دیگری می انجامد. کار پایانی می تواند "پاداش" Z، کشورگشایی یا رفع شر E و ... باشد.» (همان: 143)

«اصل مهم رده بندی "پراپ" براین حکم استواراست که اشخاص قصه ها بسیارند، ولی تنوع کارهایی که انجام می دهند، بسیار کم است. پراپ دراین زمینه به چهار رده دست می یابد.

1. بسط قصه از طریق عملکرد (مبارزه-پیروزی)
2. بسط قصه از طریق عملکرد (کار دشوار-انجام کاردشوار)
3. بسط قصه از طریق هر دو عملکرد (مبارزه-پیروزی) و (کار دشوار-انجام کاردشوار)
4. بسط بدون هیچ یک از موارد فوق . « (پراپ، 1386: 201_ با تلخیص)

«هر شر یا کمبود جدیدی که در قصه روی می دهد، حرکت دیگری آغاز می کند. گاه یک متن می تواند چندین حرکت داشته باشد و تجزیه متن نیز مستلزم تعیین تعداد حرکت ها در قصه است. مسئله ای که اینجا باید به آن توجه داشت این است که این بسط و گسترش حرکت ها به طور متوالی رخ نمی دهد، بلکه ممکن است متداخل شود؛ یعنی چند حرکت با هم آغاز، یا گاهی یکی متوقف شود و دیگری ادامه پیدا کند و دوباره این توقف برای حرکت دیگر پیش آید. البته این گفته بدین معنی نیست که هر حرکتی یک قصه جدید است بلکه یک قصه می تواند در چند جهت گسترش یابد. پراپ این حرکت ها را نشان می دهند اما نسخه ی دقیقی برای تشخیص اینکه چه وقت این حرکت ها چند قصه و چه وقت یک قصه هستند، ارائه نمی کند.» (خراسانی، 1383: 52)

مثلاً ممکن است حرکت دوم پیش از پایان حرکت اول آغاز شود. حرکتی فرعی سیر عمل قصه را قطع می کند و حرکت دوم پس از پایان حرکت فرعی تمام می شود.

X_____R-----E_____N
حرکت اول :

i_____E
حرکت دوم :

«به هر روی اصولاً شیوه ی بررسی حکایات، چه در ایران و چه بیرون از کشور، از دو روش عمده پیروی می کند:

- الف- تفهیمی- تأویلی یا مضمون یاب (بر حسب موضوع یا محتوای متن)
- ب - صوری- ساختی؛ دسته بندی "یولس"⁹ و "پراپ" سرآغاز این نوع بررسی در جهان بود. (بر حسب ساختگرایی عملی). «همان: 53»

نمونه ای از بررسی تفهیمی - تأویلی

حکایت سه ماهی که در آبگیری بودند:

در آبگیری که دور از تعرض گذریان بود، سه ماهی زندگی می کردند. دو حازم و یک عاجز. از قضا روزی دو صیاد بر آن آبگیر گذشتند و با یکدیگر قرار گذاشتند که دام بیاورند و هر سه را بگیرند. ماهیان این سخن را شنیدند و آنکه حزم بیشتری داشت و بارها جفای روزگار دیده بود، از آن جانب آب درآمده و برفور بیرون رفت. صیادان رسیدند و دو جانب آبگیر را محکم بستند. ماهی دیگر که تعمقی داشت و از ذخیره ی تجربه بی بهره نبود، حیلتی ساخت و خویشتن را به مردن زد و طاق باز روی آب قرار گرفت. صیاد او را برداشت و چون مرده اش یافت، بینداخت و ماهی سوم حیران و سرگردان و مدهوش گرفتار شد. (منشی، 1383: 91 و 92)

شخصیت ها :

صیادان : نمود حواث روزگار که در کمینند

ماهی اول : نمود خرد و تجربه

ماهی دوم : نمود افراد فرصت طلب

ماهی سوم : نمود غفلت و عجز

برداشت : تدبیر کارها پیش از فوت فرصت.

- این حکایت را این گونه می توان تعبیر کرد: مردم دو گروه هستند، حازم و عاجز، و حازم هم دو گروه هستند: اول آنان که پیش از حدوث شر آن رامی شناسند و چاره می اندیشند و تدبیر آخر را اول به

کار می‌برند و گروه دوم آنانند که چون بلا به آنها می‌رسد دست و پای خود را گم نمی‌کنند و سرگشته و حیران نمی‌شوند و چاره‌ای می‌اندیشند و مردمان عاجز، پریشان حال و سرگردان، روی سعادت را نخواهند دید.

به منظور فهم دقیق الگوی پژوهشی پراپ، قصه‌ای ساده و یک حرکت به عنوان نمونه با بررسی ریخت‌شناسی وی، تحلیل می‌شود.

نمونه‌ای از بررسی صوری-ساختی (قصه‌ی 138 از مجموعه‌ی قصه‌های روسی افاناسیف*)

بازرگانی و همسرش، پسری دارند. بلبلی برای پدر و مادر پیشگویی می‌کند که پسرشان سبب سرشکستگی آنان خواهد شد. پدر و مادر، پسر جوانشان را در خواب در قایقی می‌گذارند و به دریا می‌سپارند. چند ملوان قایق را پیدا می‌کنند و جوان را با خود می‌برند. آن‌ها سرانجام به "خوالینسک" می‌رسند (جایگزین سرزمینی در آن طرف دنیا) پادشاه سرزمین، انجام کار سختی را می‌خواهد: گفتن معنای قارقار کلاغ‌ها به هنگام چرخیدن بر روی کاخ و راندن آن‌ها. جوان این کار را انجام می‌دهد و با دختر پادشاه عروسی می‌کند؛ آنگاه راهی بازگشت به خانه‌اش می‌شود. در راه برای خواب توقف می‌کند و پدر و مادرش را باز می‌شناسد.

* پراپ 100 قصه، از مجموعه قصه‌های افاناسیف را انتخاب کرده و تجزیه و تحلیل آن پرداخته. این قصه، قصه 138 از آن مجموعه است که پراپ آن را مورد بررسی قرار داده است.

ترکیب قصه

i وضعیت اولیه *	بازرگانی و همسرش، پسری دارند.
پیشگویی، انگیزه شر	بلبلی برای پدر و مادر پیشگویی می کند که پسرشان سبب سرشکستگی آنان خواهد شد.
$(X^{10} \uparrow)$ به دریا انداختن - عزیمت	پدر و مادر، پسر جوانشان را در خواب در قایقی می گذارند و به دریا می سپارند.
R^2 انتقال از سرزمینی به سرزمین دیگر از راه دریا	چند ملوان قایق را پیدا می کنند و جوان را با خود می برند.
T کار سخت	آنان سرانجام به "خوالینسک" می رسند (جایگزین سرزمینی در آن طرف دنیا) پادشاه محل، انجام کار سختی را می خواهد: گفتن معنای قارقار کلاغ ها به هنگام چرخیدن بر روی کاخ و راندن آن ها.
A انجام کار سخت	جوان این کار را انجام می دهد.
N^* ازدواج	و با دختر پادشاه عروسی می کند.
\downarrow بازگشت	آنگاه راهی بازگشت به خانه اش می شود.
I شناسایی	در راه برای خواب توقف می کند و پدر و مادرش را باز می شناسد.

* برای فهرست کل نمادها ر.ک. (پراپ، 1368:203)

وضعیت اولیه	i	نمادها
به دریا انداختن و عزیمت	$(x^{10}-\uparrow)$	
انتقال از سرزمینی به سرزمین دیگر از راه دریا	R^2	
کار سخت	T	
انجام کار سخت	A	
ازدواج	N^*	
بازگشت	↓	
شناسایی	I	
پسر بازرگان	قهرمان	
بازرگان و همسرش	ضد قهرمان	
پادشاه	گسیل دارنده	
ملوان ها	یاریگر	

نمودار حرکتی

i _____ I

ساختار حکایت

بازرگانی و همسرش، پسری دارند.	تبادل اولیه
<ul style="list-style-type: none"> • بلبلی پیشگویی می کند که پسرشان سبب سرشکستگی آنان خواهد شد. • پدر و مادر، پسر را در قایقی گذاشته و به دریا می سپارند. • پسر به مکانی برده می شود که پادشاه ___ اه انجام کار سختی را از او می خواهد. 	برهم خوردن تبادل
<ul style="list-style-type: none"> • پسر کار سخت را انجام می دهد. • با دختر پادشاه ازدواج می کند. • به خانه باز می گردد و پدر و مادر خود را پیدا می کند. 	تبادل مجدد

« اسطوره را از لحاظ صورت نمی توان از قصه پریان تمایز داد. پراپ معتقد است قصه های پریان و اسطوره ها (به ویژه اسطوره های جوامع ماقبل طبقاتی) گاهی چنان درهم تداخل پیدا می کنند که در مردم شناسی و فولکلورشناسی گاه اسطوره را قصه ی پریان می خوانند.» (پراپ، 1371: 197)

بنابراین برخی از اسطوره های کهن ساختار مشابهی - شبیه به قصه ی پریان - را نشان می دهند.

متن مورد بررسی مامنظومه ی "کوش نامه" است. این منظومه مشتمل بر روایات اسطوره ای است، لذا با ارائه تعاریفی، از اسطوره و بیان اهمیت نقد متون اساطیری، ارزش و پیشینه ی آن را مورد بررسی قرار می دهیم.

اسطوره و اهمیت نقد اساطیر:

«اسطوره (Myth=) در معنای سنتی آن، داستانی است بی نویسنده که بازتابی از باورهای بدوی از اسرار جهان طبیعت است. در نظریه جدیدتر، اسطوره فرافکنی نمادین ارزش های جمعی یک ملت است، بیان جمعی و تقریباً غریزی واقعیت. گاه آن را جنبه کلامی مناسک آیینی می دانند.» (گرین...، 1383: 314)

«اسطوره، درگسترده ترین معنای آن، گونه ای جهان بینی باستانی است. آنچه اسطوره رامی سازد یافته ها و دستاوردهای انسان دیرینه است. تلاش های انسان آغازین و اسطوره ای در شناخت خود و جهان و کوشش های گرم و تب آلوده وی در گزارش جهان و انسان، دبستانی جهان شناختی را پدید آورده است که آن را اسطوره می خوانیم.» (کزازی، 1387: 6)

«حماسه آفرینش کیهان، سرگذشت آدمی، آغاز تمدن ها، آیین ها و مراسم، افسانه های دینی و پهلوانی، جنسیت، بارداری، شباب، مرگ، رازآموزی و ... همه از مقولات روایات اساطیری هستند.» (باستید، 1370: 45)

«اسطوره ها تصویر تجسم یافته نیروهای کیهانی و نمودگار تجربه ای در عالم قداستند. زیرا تجلیات قدسی اسطوره در آفرینش کیهانی، امور پهلوانی، آیین ها، توتم پرستی¹⁰ و ... نمایان است و کثرت گرایش های رمزی در هر تجلی قدسی خاطر نشان می سازد که جهان از لحاظ ذهنی آن را ساخته و پرداخته و به مثابه کلیتی اندام وار و یکپارچه جلوه داده است.» (مکی کال، 1375: 33)

«اسطوره با آیین، افسانه، رویا، تاریخ، رمز و تمثیل ارتباطی تنگاتنگ دارد. آیین، عملکرد اسطوره و جنبه عملی و صورت نمایشی آن است و عبارت است از تکرار عملی مثالی که نیاکان یا خدایان در آغاز تاریخ انجام داده اند و آدمی به یمن تجلی قداست می کوشد تا پیش پا افتاده ترین و بی معنی ترین اعمال را وجود شناختی کند.» (الیاده، 1372: 49)

«اسطوره از نظر در برداشتن تفکراتی درباره دیدگاه های آدمی نسبت به خویشتن، جهان و خدا نیز مهم است، اسطوره ها، روایات تاریخی دروغین نیستند. باید پوسته بیرونی اسطوره را به کناری نهاد و به هسته ی آن نظر افکند.» (جان هیتلز، 1386: 191)

«مهم ترین کارکرد اسطوره عبارت است از کشف سرمشق های نمونه وار آیین ها و فعالیت های معنی دار آدمی اعم از تغذیه، زناشویی، تربیت، هنر و فرزاندگی که برای فهم انسان جوامع کهن و سنتی اهمیت داشته است از این رو اسطوره را تاریخ مینوی خوانده اند زیرا در قوام یابی انسان ها نقش عظیمی دارد.» (الیاده، 1372: 17)

حماسه¹¹، گونه ای از شعر است که آمیزه ای از اسطوره و تاریخ و افسانه و فولکلور است. در منظومه های حماسی که درباره رفتار و کردار پهلوانان، رویدادهای قهرمانی و افتخارآمیز و حیات باستانی یک ملت است، با ساختی مبتنی بر تفسیر و تفصیل ماهرانه رو به رو هستیم.

خصلت عمومی حماسه

«الف- در هر حماسه یک هیأت مرکزی پهلوانی، و به تعبیری یک جهان پهلوان حضور دارد، که برآیند "نهاد پهلوانی" است، و تا حد یک ابر مرد ارتقا و تعالی می یابد. ماژند رستم، آشیل، اولیس، گیلگمش و

ب- در هر حماسه یک عنصر نیرومند ذهنی، خواه آیینی و ماورای طبیعی و خواه اخلاقی و سیاسی، و گاه نیز تاریخ، به آرایش حماسی آن، مفهوم ویژه ای می بخشد. چنانکه حماسه ملی ایران براساس عنصر ذهنی خود، اعتقاد به نبرد دراز دامن میان "هرمزد" و اهریمن، نیکی و بدی، و

ایران و توران را در ساخت اصلی خود قراردادده است، و در مجموع نیز به طرح پیشینه تاریخی قوم ایرانی پرداخته است.

ج - در هر حماسه سفرهای مخاطره آمیزی روایت می شود که یا اساس حرکت و مبارزه قهرمان است و یا انتظام بخش رویدادهای درونی است و یا بخشی از حرکت رویدادها در زندگی قهرمانان یا قهرمان اصلی به آن وابسته است. مانند هفت خوان رستم و اسفندیار، رفتن کاووس به مازندران و هاموران و ... یا بازگشت پرمخاطره و همراه با درگیری و ستیز و گرفتاری اولیس به ایتاکا، که اساس اودیسه ی " هومر " شده است .

د - در هر حماسه رویدادهای ناگوار و پرخطر و دلاورانه ی رزمی و عاشقانه ای روی می دهد که نمودگاه روحیه و کنش پهلوان است و بن مایه هایی را تشکیل می دهد که یکی از ویژگی های اصلی حماسه ی بزرگ است. « (مختاری، 28:1379)

«حماسه ی راستین و بنیادین از دل اسطوره بر می تابد. بنیادها و نمادهای راستین و اسطوره ای را ناخودآگاهی جمعی¹² و تباری¹³ پدید آورده است. « (کزازی: 1387: 191)

با نگاهی بر پیدایش آثار حماسی و اسطوره ای در ایران جایگاه این منظومه را تبیین می کنیم.

پیشینه ی آثار حماسی و اسطوره ای در ایران.

«هنگامی که قوم آریایی به ایران آمدند، داستان ها و روایات و حتی اساطیری از نیاکان خود به همراه آوردند. این روایات و اساطیر به مرور تغییر یافتند. منشاء این تغییرات، تحول در باورها و اندیشه ها بود که آن خود می توانست حاصل تاثیر محیط زندگی و حتی جغرافیایی باشد. از آیین این اقوام، خاطراتی در ذهن نقش بست و همین خاطرات است که اساس اساطیر مذهبی ایرانیان قدیم را پدید آورده است. با گذر سال ها، حقایق تاریخی و سرگذشت پهلوانان ایران، با اساطیر مذهبی در هم آمیخت و داستان هایی منظم پدید آمد که اساس آنها تاریخ و ظاهر آن داستان و بیان آنها اساطیری و دینی بود. نمونه هایی از